

„vlivy a aspekty hvězd“ než „vlivem a postavením hvězd“ (s. 179). Pojem *primum mobile* lze stěží přeložit jako „první hybatel“ (s. 180), poněvadž toto substantivum není maskulinem, a nemělo by tedy implikovat životnou osobu, nýbrž jde o neživotnou sféru, tedy spíše „první pohyblivé“. Další pasáže jsou věnovány ikonografii hvězdného nebe od antiky po středověk. Zatímco Alena Hadravová se zaměřila na vybraná souhvězdí, z nichž některá Michael Scot odvozuje odlišně či dělí na nové konstelace, Lenka Panušková důkladně probírá ikonografii sedmi středověkých planet. To vše se zevrubnou znalostí pramenů, literatury a s kvalitními obrazovými reprodukcemi.

Poslední část souboru přináší nejprve edici a český překlad as-Súfiho Katalogu hvězd, opírající se hlavně o iluminovaný rukopis DA II 13 knihovny Královské kanonie premonstrátů na Strahově (včetně barevných reprodukcí obrazů souhvězdí). *Catalogus stellarum fixarum* a jeho překlad se dá jen těžko zhodnotit, dokud není ve druhé části svazku patrné, k čemu bude využit. Tento záměr začíná být zřejmý v kapitole nazvané Astronomické přístroje v antice. Erudovaný výklad, který českým čtenářům představuje také multifunkční a mimořádně promyšlený antický mechanismus z bronzu, nalezený v moři u Antikythery, předchází pasáží o tzv. přemyslovském nebeském glóbu, který autoři označili za první dochovaný glóbus středověké Evropy, a proto se k němu snažili najít starší analogie. Podle rozdělení astronomických přístrojů na pozorovací a demonstrativní je nebeský glóbus přístrojem demonstrativním, z něž je možné odečítat vzájemné úhlové vzdálenosti hvězd nebo na základě změřených vzdáleností planet od blízkých hvězd určit jejich postavení. Souřadnicové sítě vynesené na glóbu umožňovaly určovat časy východů a západů nebeských těles. Glóby ovšem měly také reprezentovat vědění a moc svých vlastníků (s. 241).

Alena a Petr Hadravovi se shodují se staršími názory, že přemyslovský glóbus přešel do sbírek českých králů ve 13. století, jeho vznik však spíše než ke dvoru Alfonse X. Moudrého vztahují ke dvoru Fridricha II. v jižní Itálii, který udržoval styky jak s byzantským, tak s arabským kulturním okruhem. Velmi důkladně srovnávají ikonografii glóbu s antickými prameny, ale především – a v tom je snad hlavní přínos propojení humanitních a matematických pohledů – posuzují přesnost umístění hvězd a souhvězdí vůči as-Súfiho a Ptolemaiovu katalogu hvězd i vůči polohám v Almagestu. Konstrukce přemyslovského glóbu odpovídá Ptolemaiovu návodu na stavbu tzv. univerzálního (precesního) glóbu, který se

nevyráběl ani v minulosti, ani dnes. Oproti Ptolemaiovu katalogu jsou zde nebeská tělesa zanesena se střední chybou menší než jeden milimetr, přičemž graficky respektuje také magnitudy jednotlivých hvězd (s. 360). Otázku praktického využití přístroje autoři nechávají poněkud stranou, naopak v celém souboru knih přesvědčivě demonstrují návaznost středověkého vědění na antické poznatky.

Závěrem je třeba vyzdvihnout promyšlenou koncepci souboru *Sphaera octava* a důkladnost, s níž autoři jdou až na naklad problémů. Celkově jde o mimořádné dílo, které se nechte snadno a občas se lze ztratit v záplavě detailů. Jak už bylo řečeno, jednotlivé části mohou oslovit různě zaměřené badatele, zejména mimo Českou republiku, a proto by bylo více než žádoucí, aby některé pasáže vyšly také ve světovém jazyce. Jediné, co v knihách, zejména III. a IV., skutečně postrádám, je totiž cizojazyčné resumé.

ZDENĚK ŽALUD

František ŠMAHEL, *Alma mater pragensis. Studie k počátkům Univerzity Karlovy*, Karolinum, Praha 2016

616 s., ISBN 978-80-246-3203-2

V roce 2007 vydalo nakladatelství Brill výbor německy a anglicky psaných studií Františka Šmahela k dějinám pražské univerzity. Zahraničním badatelům se tak dostal do rukou korpus textů vzniklých v průběhu padesáti let, v nichž autor zásadním způsobem přispěl k poznání dějin pražské univerzity od jejího založení do konce 15. století. Výbor českých Šmahelových textů k dějinám pražského vysokého učení nazvaný *Alma mater pragensis* se s brillovským kryje jen zčásti. V německo-anglickém je více kladen důraz na studie, v nichž autor zkoumal projevy realistické filozofie na pražském vysokém učení, v českém naopak najdeme všechny autorovy texty, jež se zaobírají správnými dějinami univerzity. Škoda, že ani do jednoho souboru nebyla zařazena rozsáhlá monografie *Pražské univerzitní studentstvo v předrevolučním období 1399–1419* z roku 1967, jež dodnes představuje stěžejní dílo, které pozměnilo všechny starší pohledy na *natio bohemorum* v jeho sporech s ostatními univerzitními národy. Z autorových prosopografických studií byla do českého svazku zařazena velmi cenná úvaha o složení mistrovských kolejí, o mistrech a studentech lékařské fakulty a polozapomenutá práce o artistických

studentech v letech 1437–1622, kterou Šmahel publikoval společně s Miroslavem Trucem, nemluvě o autorově zevrubné analýze univerzitních studentů – humanistických básníků.

Z českého souboru vyplývá, že se František Šmahel dějinám pražského vysokého učení věnoval především v šedesátých a sedmdesátých letech 20. století. Texty k univerzitním dějinám, stejně jako k dějinám raného českého humanismu, patří k autorovým prvotinám. Pokud si však jeho studie o dějinách humanismu přečteme pozorně a srovnáme je s domácím bádáním o humanismu z posledních desetiletí, je na první pohled patrné, že Šmahelovy texty ani v nejmenším nezastaraly. Je to bohužel tím, že bádání o humanismu u nás příliš nepokročilo. Nechtěně to nedávno ukázala debata o českém humanismu na stránkách časopisu *Česká literatura* (62, 2014, s. 251–293), pro niž je příznačné, že Šmahelovy texty vůbec nereflektovala a utopila se v mnohdy jen planém teoretizování.

S přesunutím badatelského těžiště na husitskou revoluci ve druhé polovině šedesátých let souvisel i Šmahelův zájem o intelektuální dění na pražské alma mater. Jestliže husitské výzkumy Josefa Macka do značné míry upozadovaly význam pražské univerzity a pražských univerzitánů pro formování revolučních myšlenek a důraz kladly na sociální aspekty pozdně středověké krize, pak Šmahelovy studie šly proti tomuto proudu. Na rozdíl od F. M. Bartoše, který na přelomu padesátých a šedesátých let věnoval pozornost jednotlivostem spjatým s literární činností některých absolventů, začal Šmahel studovat univerzitní prostředí komplexním způsobem. Vedle propograficky pojatých analýz zevrubně probádal recepci realistické filozofie, jež se projevovala především v kvodlibetních disputacích, jimiž se pražská alma mater výrazně lišila od ostatních ve druhé polovině 14. století nově založených středoevropských univerzit. A protože realistická filozofie byla spjata především s činností artistické fakulty, dostala se právě ona do Šmahelova badatelského hledáčku.

Když se totiž v devadesátých letech Šmahel k dějinám pražské univerzity vrátil, začal se vcelku překvapivě nově věnovat i jejím správním dějinám. Svou pozornost zaměřil na univerzitní a fakultní statuta, resp. na každodenní univerzitní provoz. V této době nejenže napsal velmi hutnou kapitolu o artistické fakultě pro univerzitní dějiny, jejíž poznámkami doplněná verze je současně jak českého, tak německého souboru (v obou verzích s cenným soupisem fakultních hodností podle jednotlivých let), ale zároveň se vrátil i ke katalogům univerzitních knihoven. Jak je pro

Františka Šmahela typické, i toto téma zpracoval komplexně. Výsledkem jeho výzkumů jsou nejen objevné studie, ale i kritická edice nejstarších univerzitních katalogů, kterou v roce 2015 vydal společně se Zuzanou Silagiovou (*Catalogi librorum vetustissimi universitatis pragensis / Die ältesten Bücherkataloge der Prager Universität*, viz SMB 7, 2015, s. 341).

V devadesátých letech 20. století a v prvních desetiletí věku následujícího František Šmahel vedle analytických výzkumů publikoval i několik přehledových studií, v nichž se pokusil rozkrýt některé sporné otázky spjaté s prvními léty fungování pražské alma mater. Pozoruhodná byla především jeho skrytá polemika s Peterem Morawem, jenž v osmdesátých letech napsal několik kritických textů, v nichž problematizoval jedinečnost nejen pražské, ale i krakovské univerzity (v případě Krakova výrazněji než v případě Prahy). Studie *Počátky pražského obecného učení: kritické reflexe k jubileu jednoho „národního monumentu“*, stejně jako *Záhada nejstarší pečeti pražské univerzity* reprezentují klasické příklady moderního kritického dějepiscetví, v nichž se autor vyrovnává se všemi dosavadními názory (nikoli jen výběrově, jak je dnes pohříchu zvykem, bez zřetele na kvalitativní rozdíly konkrétních bádání, na jejich originalitu či naopak na jejich eklektičnost) a přináší nová, originální řešení.

Do českého souboru byla začleněna i jedna studie, jež prozatím tiskem nevyšla. Týká se nejstarších univerzitních statut a vznikla během prací na jejich kritické edici (autor ji připravuje společně s Gabrielem Silagim opět pro nakladatelství Brill v rámci ediční řady Corpus Christianorum). Cenné jsou v ní především komparace s nejstaršími univerzitními statuty z Lipska, jež pražské znění téměř doslovně přebrala. Při zkoumání revizí statut podle dvou dochovaných rukopisů autor přesvědčivě doložil, že k nim došlo v roce 1409 po vydání Dekretu kutnohorského a že nový rektor Jan Hus přísahal již na takto revidovaná statuta, resp. že právě tato statuta přečetl během své rektorské inaugurace, jak bylo na pražském vysokém učení obvyklé. V tom se s Šmahelem zcela shodují. Jediné, v čem se s ním rozcházejí, je jeho představa o tom, že i před královským mandátem, tedy před revizí statut, se rozuměla samo sebou věrnost králi a království. Jsem přesvědčen, že posun znamenal až dekret, který učinil z pražské alma mater ryze zemskou univerzitu, kdežto před vydáním dekretu dominovala ona univerzalistická představa, jež se od zemských univerzit ve Vídni, Heidelbergu a Krakově lišila. Univerzitáni se sice cítili být v některých právních záležitostech poddáni pražskému arcibiskupovi

jako univerzitnímu kancléři, jak to stvrdili ve sporech v osmdesátých letech 14. století, nikoli však českému králi. Alespoň pro to nemáme žádné důkazy, na rozdíl od zpráv, že například univerzitáni z Míšně se cítili být poddáni na přelomu 14. a 15. století míšeňským markrabatům, nemluvě o bavorských mistrech uznávajících jako římského krále Ruprechta, a nikoli Václava. Samozřejmě je to otázka ryze právní, jak tvrdí František Šmahel (s. 55), avšak onen nově vnesený pasus o přísaze panovníkovi a království do revidovaných statut, který již dávno existoval například na univerzitě v Heidelbergu, po mém soudu poukazuje spíše na novum než na kontinuitu povědomí o věrnosti králi a království v Praze.

Pravdou je, přehlédneme-li český i německý soubor Šmahelových studií, že autor příštím badatelům příliš velké pole působnosti neponechal. Jeho výzkumy o dějinách pražské alma mater jsou natolik systematické a natolik důkladné, že v příštích letech bude možné bádání posouvat jen o nepatrné krůčky dopředu. Za to se ale na autora zlobit nemůžeme.

MARTIN NODL

Beáta PINTÉROVÁ, *Z dejín bádania o príchode Maďarov do Karpatskej kotliny*, Univerzita Konštantína Filozofa, Nitra 2015

272 s., ISBN 978-80-558-0819-2

Beáta Pintérová se již opakovaně zabývala dějinami moderní historiografie o příchodu Maďarů do Karpatské kotliny, i proto překvapí poněkud skromné cíle anotované knihy. Autorka usiluje o sestavení přehledu textů slovenských a maďarských historiků, kteří se ke zkoumanému tématu vyjadřovali od počátku 19. století až do druhé poloviny 20. století. Nemá ambice tyto texty interpretovat a vystačí si s pouhým souhrnem, neboť takový přehled údajně není a ani nemůže být vyčerpávající („vybrala som si pestrú zostavu autorov“, s. 18). Hned v úvodu je tak čtenář zmaten: není jasné, nakolik je předkládaný materiál reprezentativní a nakolik tvoří jednotný celek.

Kniha je rozdělena do drobných kapitol věnovaných jednotlivým historikům (profesionálům i amatérům) a jejich dílům. Každá z těchto osobností je uvedena stručným životopisem (bez kritického aparátu), který nemá relevanci k následnému převyprávění pohledu onoho historika na studovanou problematiku příchodu Maďarů

do Karpatské kotliny. Kapitoly jsou dále děleny na čtyři základní části: 1) odchod Maďarů ze starých sídel, 2) tzv. zaujatie vlasti a vztahy Maďarů k okoliu, 3) prijímanie kresťanstva, 4) štruktúra spoločnosti a cesta k štátnosti. Autorka uvádí, že okruhy „vykryštalizovali v priebehu štúdia ich del“ (s. 20). Jednotná úzce tematická voľba pro celé dvousetleté období se však nejeví vhodná – svým způsobem zakrývá proměny v pohledu na problematiku.

Celá kniha působí dojmem pouhého převyprávění autorkou přečtené literatury, citáty z děl jsou tautologicky doplněny jejich vlastními parafrazemi. Pintérové počáteční rezignace na interpretaci přináší závažné problémy. Za prvé z textu není zřejmé, nakolik je autorka ve shodě s prezentovanými názory historiků posledních dvou století, a nakolik pouze „nezaujate“ popisuje. Za druhé v knize nejsou ani náznakem problematizovány pojmy. Úvod sice obsahuje podkapitulu „pojmoslovie“, ta se však týká pouze středověkých místních a osobních jmen. Nejenže se čtenář nedozví, jaké významy jsou skryté za pojmy, které se objevují ve zkoumaných dílech a jsou mnohdy podstatným klíčem k porozumění jednotlivým sdělením, Pintérová nereflektuje ani pojmy vlastní, s nimiž pracuje.

Autorka se metodologicky hlásí k studii Stefana Albrechta *Geschichte der Großmähnenforschung in den tschechischen Ländern und in der Slowakei* (2003). Albrechtova kniha je však mnohem důslednější ve svém syntetizujícím přístupu založeném nikoliv pouze na souboru vybraných studií, nýbrž na zkoumání obecnějších trendů v bádání (a to včetně např. výstav). Inspirace autorky pak zůstává na formální rovině, když vedle sebe postavila slovenské a maďarské historiografické práce. Vhodným metodickým podnětem by přitom mohla být studie politologa a sociologa Andreje Findora *Začiatky národných dejín* (2011). Findor interpretuje skrze slovenské učebnice dějepisu 20. století dobové postoje k raným dějinám Slovenska ve vztahu k českým zemím a k Maďarsku (resp. Uhrám). Díky reflexi dobových pojmů a kolektivních představ v dlouhém trvání dokázal vyložit společenské funkce a významy textů, které o této minulosti nejen pojednávají, ale zároveň ji vytvářejí. Fakta totiž nemohou promlouvat sama o sobě a úkolem historika je vysvětlovat, kontextualizovat a interpretovat.

Podobně ani příloha („příchod Maďarů do Karpatskej kotliny vo svetle prameňov“) nenapomáhá k porozumění tématu. Několik ukázek ze středověkých diplomatických a narativních textů z období 10. až 15. století stojí zcela osamocené bez vazeb k vlastnímu textu. Nižak nerozvíjí dříve